

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ф.н. ИВАНКА ГУГУЛАНОВА

ПУ „Паисий Хилендарски“

Със заповед №РЗЗ-3470/17.07.2016 на Ректора на ПУ“Паисий Хилендарски“ съм определена за председател на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Езиково изразяване на комичното (върху материал от творчеството на Витолд Гомбрович)“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 2.Хуманитарни науки, професионално направление:2.1.Филология, докторска програма: Славянски езици (полски език).

Автор на дисертационния труд е Димитрина Георгиева Костадинова-Хамзе, докторантка на самостоятелна подготовка към катедра „Славистика“ във Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“

Представеният от докторантката комплект материали на хартиен носител е в съответствие с чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

молба до Ректора; автобиография; копие от диплома за висше образование;

заповед за записване в докторантура от 2010 г.; заповед за промяна на темата на дисертацията от 2014 г. на Д. Костадинова-Хамзе, докторант на самостоятелна подготовка; заповед за отчисляване от докторантура; заповед за провеждане на изпит по специалността от индивидуалния план – на 22.02.2011 г. с успех мн.добър 5; заповед на Ректора за разширяване на състава на КС;

протокол №101 от 20.06.2016 г. от катедрен съвет, свързан с докладване на готовност за откриване на процедурата; протокол № 104 от 06.07.2016 г. с

предварително обсъждане на дисертационния труд и с решение той да бъде придвижен към публична защита;

дисертационен труд; автореферат – не е разпечатен на хартиен носител;

списък от 107 научни публикации, от които 78 по темата на дисертацията;

копия на 7 научни публикации по темата и списък на забелязани цитирания.

2. Кратки биографични данни за докторантката

Д. Костадинова-Хамзе е родена на 31.08.1962 г. в София. През 1987 г. завършва с отличен успех славянска филология в СУ „Климент Охридски“. От 1995 г. е преподавател по полски език в ПУ „Паисий Хилендарски“. Била е на няколко дългосрочни специализации – в Ягелонския и във Варшавския университет и на краткосрочни специализации в университетите в Торун и Дебрецен. Завършва шестмесечен курс по полски език в Краков, двегодишен курс по португалски език, тригодишен курс по унгарски език. Владее отлично полски, руски, чешки и френски език. Активно участва в над 66 научни конференции и конгреси у нас и в чужбина и в Международен проект по научна аналитика.

Автор е на над 100 научни публикации в областта на езикознанието, литературознанието, философията и естетиката.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Работата върху дисертацията продължи дълго време, но темата не загуби своята актуалност. Творчеството и езикът на В. Гомбрович са обект на многостранни изследвания в полското литературознание. Д. Хамзе предлага лингвистичен аспект на естетическата категория на комичното и изследва изразните средства на иронията, пародията и гротеската, които са характерна, но все още недостатъчно проучена особеност на езика на полския писател. Това са конкретните задачи, които авторката е реализирала, като описва техните изразни средства от всички равнища на езика и привлича информация от широк социален, исторически и културен макроконтекст, в който те функционират.

4. Познаване на проблема

Докторантката познава основно, изчерпателно, в подробности и от всички гледища изследванията върху творчеството на писателя и върху естетическата категория на комичното. В прегледа на литературата по темата (от Аристотел и Платон до наши дни) тя обсъжда, преценява, подлага на критика някои от възгледите на литературоведи и обосновава аргументирано своето мнение. Това е една от най-силните страни на дисертацията, предлагаща информативен, критично осмислен и съдържателен очерк върху творчеството на писателя.

5. Методика на изследването

Дисертацията е интердисциплинарно изследване и изисква приложение на езикова и литературоведска методология, но тъй като става въпрос за текстове на художествени произведения, мисля, че се налага да се използват главно методите на лингвистиката на текста. Спецификата на езика на В. Гомбрович (многобройни неологизми, оригинални словообразователни типове и оксиморонна семантична съчетаемост) поставя езиковеда пред сложен избор да следва правилата на литературния текст или да прилага процедурите, характерни за семантичните изследвания, които през последните години се разшириха и обогатиха. Смениха се логическа, референциална и когнитивна семантика, разработиха се методите за описание на прагматичния компонент в значението на езиковите изрази и теорията на дискурса. От богатата библиография и от публикациите на авторката по темата личи, че тя познава добре постиженията в епохата на семантиката и се старае да ги прилага в описанието на изразните средства на комичното по свой, своеобразен начин. Давам си сметка за трудностите, които пораждаат интерпретациите на текстовете на В. Гомбрович, но в много от случаите авторката сама си създава проблеми, като не ограничава и не откроява обекта на своето изследване. Съгласно поставените езикови задачи очаквах анализи по правилата за създаване на научен лингвистичен текст. На с.13- 14 авторката изрежда над десетина използвани методи, някои от които са просто декларации, напр. на функционалната полифония, а от други като метода на референциалната семантика няма и следа в дисертацията. Почти всички анализирани категории се определят като многослойни, многомерни, поливалентни (гротеската) или като многозначни, многоаспектни и

вариативни (деиксисът). Модалността е „с мимикрираща специфика, модална панорама, полифония, конгломерат, коктейл от модални енергии и синтези, креолизация от субективни и обективни модалности“. Това многословие и фриволност на изказа по никакъв начин не дефинира модалността, но е основание да се извеждат най-странни модалности като експресивно-естетическа, констативно-оценъчна, компаративно-оценъчна и т.н. Смесването на литературна и философска стилистика със стилистиката на езиковедското изследване не способства за постигането на поставените цели, не осигурява интегративна методология нито последователност на критериите, прилагани в научния текст на дисертацията.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, три глави и заключение (528 с.). Първата глава (156 с.), почти една трета от дисертацията, е литературно-исторически очерк, посветен на комичното, на същността и спецификата на иронията, от която са производни пародията и гротеската. Прави впечатление богатият обзор и библиографията, със сигурност очеркът е информативен, оригинален и приносен за литературознанието. По литературоведската перспектива на разглежданата проблематика нямам мнение, но в обсъждането посочих редица неразбираеми и объркващи твърдения като това, че пародията не е нито жанр, нито стил, но се посочват нейни жанрови особености. Не приемам изковаването на деривати като *деиктор*, *продуктор*, *ироник*, *автоироник*, *съироник* и маниерното изписване на глаголи с представки като *о-целостява*, *о-съзвучава* и др. Езикът на гротеската се определя като освободен от оковите на правилата, но колкото и да е освободен, основна семантична единица в него не може да е образът, а още по малко метафората да е основна синтактична единица (с.133). Според авторката досегашните изследвания са едностранчиви и затова извежда над 10 принципа на оксиморонността, която е арматура на гротесковата образност, а на с. 157 са изредени десетина (вероятно) речеви актове, които се обединяват в гротеска.

Втората глава е лингвистична и разглежда комичното от когнитивно-прагматичен аспект. Всъщност авторката коментира само прагматичния компонент в значението на езиковите изрази. Затова модалността (тя е по-важна от каквато и да било информация, но същевременно се говори и за

изказвания без модална рамка) не се свежда само до изразните й средства. За модални значения се обявяват оценките и емоциите на говорещия и се привлича цялата семантика на оценяването и на експресията. За мене е новост тройната референция (при пародията) и особено автореференцията, която допринася за неоидентификация. Най-много резерви и възражения имам относно коментарите за истинност/неистинност в комичното. След като се приема, че истината е субективна и оценъчна, тя също може да се множи като рефлексивно-корективна, подражателно-конструктивна, изобразително-кохерентна и трансцендираща. Изводите за гротеските, които генерира творчеството на В. Гомбрович и за комуникативния обмен между автора и читателя, произтичат от един когнитивен модел, който е метазнак и макродеиктема ? и обединява няколко характеристики и комуникативни стратегии на взаимодействието между автор и читател.

По-обстойно ще се спра на третата глава, която е озаглавена като езикови превъплъщения на комичното в пространствено-деиктична перспектива (в превод това са изразните средства на комичното в творчеството на В. Гомбрович). Описанието и интерпретациите на тези средства е наистина трудна и амбициозна задача, във философското кредо на писателя се откриват всички възможни противоречия и ключови антиномии, но Д. Хамзе е отличен познавач на текстовете и в комуникативния обмен с автора тя наистина е читател-сътворец, който извлича и неочаквани, оригинални интерпретации. Друг е въпросът как тези интерпретации се защитават с езиковите изразни средства, а не само с прагматично, общо за комуникантите неезиково знание. Езикът на В. Гомбрович се определя като многостилие, като стилистична дисфония, но всъщност в много от случаите става въпрос за обичайни транспозиции на форми и категории. Никаква живописна екзотика няма в това, че глаголът изпълнява функциите ? на прилагателно или съществителното – на глагол. В образуването на деривати също няма никаква акробатика, не е ясно какво претърпява парадигматична и синтагматична свръхдетерминираност – може би необичайната семантична съчетаемост на лексемите ?

Масщабното участие на оксиморона в структурата на комичното (с. 229-253) се представя като коктейл от ситуационен, ситуативен, психологически, лексикално-семантичен и др. видове оксиморони. Не е ясно как се

различават тези видове след като изразните им средства са едни и същи – умалителни деривати, отглаголни съществителни, деиктични маркери и т.н. Неправилно употребени са термините „редупликация на глагола“, „трансцендиращ предикатив“ и семантична мутация на инфинитива ? в *Vóg zapłać*. Изводите за стратегията на оксиморона, обединяващ и хармонизиращ смисли, завършват с определянето му като „парадигматичен синтаксис?, илюстриран чрез субстантиви с подчертана деиктичност, сякаш синтезира предикативността“(с. 250).

Изразните средства на комичното са от всички равнища на езика. Изцяло не приемам изводите за т.нар. фонетична емблематика на гротеската: нито че звуковете имат значение, нито че изграждат звуков образ на действителността, нито че звуковият комплекс, веднъж създаден, запазва своето значение. Добре е да се цитира Р. Якобсон, но като един от авторите на теорията за универсалните бинарни различителни признаци на звуковете. Дискусия с авторката по тези проблеми е невъзможна, липсва каквато и да е обща основа за нейното провеждане. Същото се отнася и за видовете модалности като алетична, итеративна и т.н.

Според Д. Хамзе ролята на деиксиса е изключително важна за разбирането на комичното и затова предлага „ансамбъл, палитра и полифония“ от десетина деиксиса, също и имплицитен мегадеиктор. Налага се да се потърсят и други изразни средства освен местоименията и се привлича цялата номинация, напр. съществителните се обявяват за деиктичен функтор ? и за фокуси на универсалната предикативност (с.328). Не мога да си представя, а няма и пример как у В. Гомбрович не се прави стандартно разграничение между субект, обект и предикат, а се открива някаква семантична структура на езиковия израз. Ролята на деиксиса и изразяването на пространствените значения със сигурност има своите особености в литературната комуникация, които не е задължително да разбирам, например, че гротесковият референт е класическата менталност на субекта във всички времена, само отправна точка за универсализиращата екстензия на гротесковото пространство (с.293). Що се отнася до падежната организация на пространството в гротеската, определяна като падежно своеволие, трябва да се отделят случаите на ненормативно управление и окказионализмите от коментарите за видовете

движения. Деиктичните маркери в художествения текст не може да са нещо изключително, все пак това са познати употреби на личните, притежателните и показателните местоимения. Д. Хамзе обобщава ролята им в гротеската в 12 извода, образуващи т.нар. гротесков субстрат ? в езика. Цитирането на автори като Р. Ленекер, Р. Гжегорчикова, Р. Ницолова е изборно и в подкрепа на мнението на авторката за т.нар. водеща квалификанта на местоименията – дефективността и възможността да поемат функциите на други единици.

След като всички функционални класове лексеми са деиктични, в центъра на изразните средства на комичното следва да бъдат лексикалните средства. В лексикалната семантика авторката се интересува от семантичните парадокси, смяната на йерархията на семите, настъпателното натрупване на конотации и преди всичко от експресията, приемана за базов компонент на значението. Затова деминутивите се разглеждат като деиктори в гротесковата зона, но същинският катализатор на гротеската са неологизмите, определяни като вакханалии у В. Гомбрович. Най-коментирани са дериватите на *berg*, смятан за омнисемантема ? Използването на фразеологизмите и модификациите върху тях, наречени от авторката оксиморонизация и фразеологичен синкретизъм ?, не са характерни само за езика на В. Гомбрович, изследванията на неканоничните употреби на фразеологизмите имат дълга традиция в полското езикознание.

Комуникативно-прагматичните функции на синтаксиса са описани под влияние на един функционален синтаксис на полския езиковед Ал. Киклевич. Цитирането на Ст. Каролак и Й. Пенчев е избирателно, възгледите им за семантичната и синтактичната структура на изречението са отразени в Академичната граматика на полския език и в Българско-полската сапоставителна граматика. Тъй като гротеската освобождава традиционните синтактични връзки, според Д. Хамзе всичко може да се съчетава с всичко, откриват се даже ергативни конструкции, (смесвани с пасива), друг е въпросът за тяхната интерпретация като роли на семантичните падежи.

Учудва ме, че речевите актове са посочени като последен деиктичен фокус в гротеската, тъй като са важна част от теоретичните основи на изследването на комичното и позволяват на авторката свободно да борави

с прагматичния компонент на значението. От друга страна, широкото разбиране, че всяко изказване е перформативно, че речевият акт е отворен, многоаспектен и калейдоскопичен, отваря възможности и за неограничен брой интерпретации. За съжаление много от тези интерпретации на уникалните текстове на В. Гомбрович остават неразбираеми заради езика на авторката. В изречения, в които само думите с конекторна функция (съюзи, предлози, местоимения) са български, трудно се улавя смисълът. Ако случайно е употребена българска дума, тя се обяснява с чуждица в скоби.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносните моменти в дисертацията се състоят в разкриването на същността на комичното и на неговата специфика в творчеството на В. Гомбрович. Акцентът е върху прагматичните анализи на иронията, пародията и гротеската. Езиковите им изразни средства от фонетичното, граматичното и лексикалното равнище се описват с оглед на литературната комуникация. По проблемите на релациите между езика, литературата и комуникацията авторката предлага оригинален подход и процедури, които описват тези зависимости. Широкият контекст и многоаспектност на изследването позволяват на Д. Хамзе да резюмира над 70 извода за функционирането на комичното, отразяващи приноса ѝ в новите дефиниции на пародията, иронията и гротеската и на техните особености в творчеството на В. Гомбрович. Лингвистичният аспект в описанието и интерпретацията на оригиналните художествени текстове на В. Гомбрович е научно-приложен принос в езиковедските области на семантиката и стилистиката и в обучението по литературознание на студентите-филолози. Мисля, че езиковите и другите ми критични бележки, даже и да бъдат взети предвид някои от тях, няма да променят изказа на авторката. Това е нейният стил, такива са нейните възгледи за употребата на езика и могат да се приемат като по-особена, странна част от разнообразието в литературоведските и езиковедските теории.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Общият брой на публикациите на Д. Хамзе е внушителен – 107 позиции в наши и чужди издания за периода от 1987 г. до настоящия момент. Това е

научна продукция, достойна и за хабилитация. Публикациите с импакт-фактор са 17. Само по темата на дисертацията авторката е приложила списък от 72 позиции. Преобладават статиите и докладите на научни конференции у нас и в чужбина. Студиите са публикувани в авторитетни реферирани славистични списания и сборници. Всички публикации на български, руски, полски и английски език са самостоятелни. За рецензиране са определени 7 статии: *Pragmatyczne aspekty komizmu* – публикувана в електронното списание *Litera et Lingua*, е част от теоретичните основи във втората глава на дисертацията. Две от статиите на руски език са доклади на езиковедски конференции в Москва (Виноградовские чтения) и в Красноярск. Статията „Прагматични импликации на пародията“ – Съпоставително езикознание, 2014, кн.1, също е по проблемите на комичното и коментира с много илюстративен полски материал генетичното родство между иронията и пародията. С литературоведска проблематика върху гротеската и оксиморона са докладите от конференции в Полша и САЩ. Докладът, изнесен на конференция „Национальное первенство по научной аналитике Открытого Европейско-Азиатского первенства по научной аналитике“ е посветен на трансформационната функция на езика и на знаковите трансформации в гротеската като решаващ фактор в комуникативния обмен. Във всички статии се прилага богата библиография, свидетелстваща за всестранната осведоменост и ерудиция на Д. Хамзе.

9. Лично участие на докторантката

По стечение на обстоятелствата Д. Хамзе самостоятелно е работила върху темата на дисертацията и формулираните приноси в най-голяма степен са нейна лична заслуга.

10. Автореферат

Авторефератът не е разпечатан на хартиен носител. Изготвен е според изискванията и в подробности отразява резултатите от дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси

Критични забележки към проведеното изследване бяха направени в т. 5, 6, 7. Що се отнася до препоръки за бъдещо използване на научните приноси на дисертацията, авторката сама е посочила перспективи за бъдещи научни изследвания (с.505) на различни художествени текстове и на функционирането на лексикални и фразеологични средства в изразяването на комичното.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Докторантката притежава задълбочени теоретични знания по филология и демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Димитрина Георгиева Костадинова-Хамзе в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; Професионално направление:2.1. Филология; Докторска програма: Славянски езици (полски език).

21.07. 2016г.

София

Рецензент:

проф. д.ф.н. Иванка Гугуланова